

УДК 343.975+343.974(4/9)

Северук В. Г. – кандидат юридичних наук, провідний науковий співробітник відділу організації науково-дослідної роботи Національної академії внутрішніх справ, м. Київ;

Макаренко Н. К. – кандидат юридичних наук, доцент, здобувач кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права Національної академії внутрішніх справ, м. Київ

ДІЯЛЬНІСТЬ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ ЩОДО ПРОТИДІЇ ЕТНІЧНІЙ ОРГАНІЗОВАНІЙ ЗЛОЧИННОСТІ: УКРАЇНСЬКИЙ І МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД

Розглянуто питання діяльності правоохоронних органів із протидії злочинам, що вчиняють організовані групи та злочинні організації, сформовані на етнічному підґрунті. Встановлено причини, що негативно позначаються на організаційних засадах протидії цьому явищу. Визначено пріоритетні напрями діяльності в зазначеній сфері. Обґрунтовано доцільність створення спільного міжнародного банку даних (автоматизованої інформаційної системи «Етнічна злочинність»).

Ключові слова: протидія, правоохоронні органи України, організовані групи, злочинні організації, етнічна злочинність, нормативно-правові акти.

Нині Україна дедалі частіше стає об'єктом зацікавлення міжнародних злочинних угруповань, зокрема у сфері легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, торгівлі людьми, нелегального переміщення зброї, небезпечних матеріалів і наркотичних засобів. Збільшується кількість нелегальних мігрантів та набуває поширення організована етнічна злочинність [1, с. 65–66].

Протидія злочинам, що вчиняються організованими групами й злочинними організаціями, сформованими на етнічній основі, потребує прискіпливої уваги та особливих підходів, ураховуючи їх національні (етнічні) психологічні особливості. Тому тематика запропонованого дослідження набуває неабиякої актуальності як у теоретичному, так і в практичному аспекті. Саме така, сприятлива для організованої етнічної злочинності ситуація становить загрозу для всіх сфер суспільних відносин, завдаючи суттєвої шкоди державним інтересам та іміджу України на міжнародному рівні.

Пріоритетним напрямом діяльності Національної поліції є протидія латентній, організований, міжрегіональній та етнічній злочинності [2]. Водночас увагу привертають саме етнічні злочинні формування, що зумовлює актуальність обраної теми.

Теоретичну базу дослідження становлять наукові праці українських і зарубіжних учених, які вивчали різні аспекти протидії етнічній злочинності. Зокрема, вагомий внесок у розроблення цієї проблеми зробили І. В. Анжиров, В. В. Босенко, Г. М. Геворгян, Г. П. Жаровська, В. Ф. Зварич, А. М. Зюков, М. А. Касьяненко, І. Х. Касаєв, М. П. Клейменов, О. О. Леляк, В. М. Матвійченко, С. О. Павленко, В. А. Пономаренков, Е. К. Рабданова, В. В. Ремський, В. Г. Рубцов, І. С. Стіхарня, Ю. О. Стрелковська, В. О. Тюнін, О. І. Фойгель, Е. І. Херай, Р. Г. Чевходзе, О. Ю. Шостка, А. М. Щукін, В. В. Юсупов та ін.

Метою статті є аналіз діяльності правоохоронних органів щодо протидії етнічній злочинності в Україні та за її межами, а також розроблення конкретних пропозицій стосовно оптимізації законодавчого забезпечення цієї сфери.

Нині особливо гостро постало питання протидії злочинам, що вчиняються представниками окремих національностей чи народностей. Численні повідомлення засобів масової інформації, друкованих видань і власні спостереження дають змогу дійти висновку, що рівень учинення злочинів представниками етнічних меншин у нашій державі залишається стабільно високим. Такі етнічні групи формуються на основі національної та кланової спорідненості, прийнятих традицій і звичаїв, їм притаманна спеціалізація за окремими видами злочинів. Частково це зумовлено зв'язками з кримінальними елементами на батьківщині чи наявністю традиційних видів злочинної діяльності стосовно конкретного етносу: корисливі

злочини, вимагання, шахрайство, торгівля зброєю, наркоторгівля, нелегальна міграція й торгівля людьми тощо.

На нашу думку, протидія злочинності – це безперервний процес, у межах якого здійснюють загальносоціальні та спеціальні заходи як гласного, так і негласного характеру, реалізація яких передбачає тісну взаємодію між різними державними органами, діяльність яких спрямована на виявлення та розкриття злочинів.

Зазначене суспільно небезпечне явище вирізняється специфічними ознаками, швидкими темпами поширення, особливостями протидії з боку правоохоронних органів України. У зв'язку з цим лише спеціальні підрозділи, уповноважені здійснювати оперативно-розшукову діяльність із використанням гласних, негласних штатних та позаштатних працівників [3], спроможні протидіяти організованим групам і злочинним організаціям, які сформовані на етнічній основі.

У змісті ст. 5 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» зафіксовано низку підрозділів, яких законодавець уповноважив здійснювати протидію злочинам цієї категорії.

У межах своїх повноважень відповідні суб'єкти, тобто оперативні підрозділи різних відомств України, здійснюють оперативно-розшукові заходи щодо попередження, своєчасного виявлення та припинення таких злочинів, викриття причин їх учинення, а також вдаються до профілактики правопорушень.

До оперативних підрозділів, покликаних протидіяти злочинам, що вчиняються організованими групами та злочинними організаціями, сформованими на етнічній основі, належать:

- Національна поліція України, у системі якої оперативно-розшукову діяльність покладено на підрозділи кримінальної та спеціальної поліції, зокрема кримінальної поліції, структурними складовими якої є підрозділи карного розшуку, внутрішньої безпеки, кіберполіції, захисту економіки, кримінальної розвідки, підрозділи, пов'язані з торгівлею людьми, підрозділи протидії наркозлочинності, підрозділи оперативної служби, оперативно-технічних заходів, підрозділів виявлення небезпечних матеріалів та екологічних злочинів;

- Державне бюро розслідувань, покликане гарантувати внутрішню безпеку та забезпечувати особисту безпеку;

- Служба безпеки України, до функцій якої належать контррозвідка, військова контррозвідка, захист національної

державності. Ідеться про спеціальні підрозділи по боротьбі з корупцією та організованою злочинністю, оперативно-технічні підрозділи, підрозділи внутрішньої безпеки, оперативного документування, боротьби з тероризмом тощо;

- Служба зовнішньої розвідки України, зокрема підрозділи агентурної розвідки та власної безпеки, а також оперативно-технічний підрозділ;

- Державна прикордонна служба України – розвідувальний орган спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади у справах охорони державного кордону (агентурної розвідки, оперативно-технічний, власної безпеки), оперативно-розшукові підрозділи спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади у справах охорони державного кордону та його територіальних органів, підрозділи з охорони державного кордону органів охорони державного кордону та морської охорони, забезпечення внутрішньої безпеки, забезпечення власної безпеки, оперативного документування та оперативно-технічні підрозділи;

- управління державної охорони, тобто підрозділи оперативного забезпечення охорони, які мають на меті забезпечення безпеки осіб та об'єктів, щодо яких здійснюють державну охорону;

- органи доходів і зборів (оперативні підрозділи податкової міліції та підрозділи, які провадять боротьбу з контрабандою);

- органи та установи виконання покарань, слідчі ізолятори Державної кримінально-виконавчої служби України;

- розвідувальний орган Міністерства оборони України (оперативні, оперативно-технічні підрозділи, а також підрозділи із забезпечення власної безпеки);

- Національне антикорупційне бюро України (детективи, оперативно-технічні підрозділи та внутрішнього контролю) [3].

У змісті ст. 5 Закону України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» визначено систему органів, які здійснюють протидію злочинам, що вчиняються організованими групами й злочинними організаціями, сформованими на етнічній основі.

Зокрема, такими органами є: а) спеціально створені для боротьби з організованою злочинністю державні органи; б) державні органи, які беруть участь у боротьбі з організованою

злочинністю в межах виконання покладених на них інших основних функцій [4].

До державних органів, спеціально створених для боротьби з організованою злочинністю, належать: а) Координаційний комітет по боротьбі з корупцією і організованою злочинністю при Президентові України; б) спеціальні підрозділи по боротьбі з корупцією та організованою злочинністю Служби безпеки України.

За потреби Верховна Рада України на постійній або тимчасовій основі може створювати також інші спеціальні органи для боротьби з організованою злочинністю.

До державних органів, які беруть участь у боротьбі з організованою злочинністю, належать: органи Національної поліції та Служби безпеки України; органи прокуратури України; органи доходів і зборів, органи Державної прикордонної служби України та органи державного фінансового контролю; органи й установи виконання покарань та слідчі ізолятори; розвідувальний орган Міністерства оборони України; Служба зовнішньої розвідки України; Національне антикорупційне бюро України [4].

У Звіті про результати боротьби з організованими групами та злочинними організаціями, затвердженому наказом Генеральної прокуратури України 23 жовтня 2012 року за погодженням із Держстатом України, визначено такі правоохоронні органи, які безпосередньо здійснюють виявлення організованих груп і злочинних організацій, сформованих на етнічній основі: Прокуратура України, Національна поліція, Служба безпеки України, органи, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства [5].

Отже, безпосередніми суб'єктами, які здійснюють протидію злочинам, що вчиняються організованими групами й злочинними організаціями, сформованими на етнічній основі, є Національна поліція України та Служба безпеки України. Водночас у радянський період протидія етнічній злочинності не була притаманна правоохоронним органам. Певні зрушення в цьому контексті відбулися лише протягом 2007–2008 років. Так, у складі Департаменту карного розшуку створено окремий підрозділ із визначення та реалізації стратегії боротьби з етнічною злочинністю [6]. Аналогічний підрозділ утворено 2007 року і в Службі безпеки України [7]. Координаційні функції покладено, зокрема, на прокуратуру [8; 9].

На зазначений підрозділ Департаменту кримінального розшуку МВС України покладено завдання щодо координації та надання практичної допомоги регіонам стосовно виявлення протиправної діяльності іноземців. Відповідні підрозділи створено також у великих обласних центрах України [10].

У 2011 році в центральних апаратах ГУМВС, УМВС в областях також було створено нові підрозділи боротьби з етнічною організованою злочинністю та екстремізмом у структурі Управління по боротьбі з організованою злочинністю (УБОЗ). Одним із пріоритетних напрямів діяльності таких спецпідрозділів була протидія злочинам, що вчиняються організованими групами й злочинними організаціями, сформованими на етнічній основі. Верховна Рада України 12 лютого 2015 року прийняла рішення щодо ліквідації УБОЗу, у зв'язку з чим частину функцій стосовно боротьби з організованою злочинністю було делеговано Департаменту кримінального розшуку, а решту – управлінню боротьби з економічною злочинністю [11].

Отже, під час реорганізації УБОЗу (його ліквідації) в структурі Департаменту кримінального розшуку МВС України було створено відділ з організації боротьби з груповою та етнічною злочинністю [12].

Однією з головних функцій цього підрозділу є вжиття заходів, спрямованих на усунення негативного впливу етнічної злочинності, радикальних і неформальних молодіжних об'єднань та рухів на оперативну обстановку в державі, підготовка управлінських рішень щодо своєчасного реагування на загострення цієї проблеми й недопущення порушень громадського порядку їх учасниками [13].

З огляду на реформування УБОЗу було ліквідовано низку спеціальних підрозділів по боротьбі з тероризмом, звільнення заручників, зокрема «Сокіл», «Титан», «Беркут», «Грифон», та створено на їх базі єдиний спецпідрозділ типу SWAT. Таке рішення, імовірно, є правильним. Водночас УБОЗ – це оперативний підрозділ, який здатний був ефективно протидіяти злочинам, що вчиняються організованими групами та злочинними організаціями, сформованими на етнічній основі. Тому можна констатувати певну втрату досвіду, напрацьованого десятиріччями в напрямі оперативної роботи, негласних джерел та іншої важливої інформації, що сприяла роботі багатьох професійних оперативних працівників [14, с. 77].

Нині зазначену діяльність здійснюють лише оперативні підрозділи Національної поліції України. Аналіз статистичних даних стосовно виявлення злочинів, що вчиняються організованими групами та злочинними організаціями, сформованими на етнічній основі, дає змогу стверджувати, що з ліквідацією УБОЗу з 2015 року таку діяльність знівельовано. Так, 2012 року було виявлено 19 організованих груп і злочинних організацій, сформованих на етнічній основі, 2013 року – 21, 2014 року – 19, 2015 року – 8, 2016 року – 6 [5; 15]. Ці показники засвідчують, що оперативні підрозділи Національної поліції України не мають відповідного досвіду роботи в зазначеному напрямі.

Етнічній злочинності протидіє також Служба безпеки України. Сьогодні спецслужби України разом із компетентними органами намагаються віднайти шляхи нейтралізації етнічних злочинних угруповань [16].

Іншою проблемою, якою займається СБУ в межах протидії відмиванню грошей, є відстеження фінансових потоків, що використовуються для фінансової підтримки тероризму. Сьогодні в Україні під підозрою в здійсненні такої діяльності знаходяться етнічні злочинні угруповання вихідців із Чечні й країн Близького Сходу. Ці осередки отримують кошти від наркобізнесу, рекету своїх земляків. Усі вони мають норми відрахування проценту від злочинного доходу на потреби «джихаду». Зафіксовано їх діяльність з розповсюдження фальшивих доларів США, досить якісно вироблених на Близькому Сході [17].

Водночас, попри значну кількість органів, які за своїми функціональними обов'язками покликані протидіяти злочинам, що вчиняються організованими групами й злочинними організаціями, сформованими на етнічній основі, успіхи такої роботи є сумнівними, а реальні результати зусиль правоохоронної системи викликають занепокоєння.

На нашу думку, необхідно визначити алгоритм дій із протидії злочинам окресленої категорії. Для цього доцільно розробити спільний відомчий наказ (Генеральної прокуратури України, Національної поліції України, СБУ тощо), показавши індикатори сфери злочинної діяльності, зокрема етнічної організованої злочинності, індикатори впливу, а також фактори, пов'язані зі злочинністю, взявши за основу дані Європолу.

З огляду на вищевикладене, можна зауважити, що неухильне виконання суб'єктами протидії злочинам, які вчиняються організованими групами й злочинними

організаціями, сформованими на етнічній основі, використання повною мірою наданих повноважень є запорукою успіху в подоланні негативної тенденції поширення етнічної злочинності як в окремих країнах, так і у світі загалом.

Протидія злочинам організованої категорії залишається одним із найважливіших завдань оперативних підрозділів Національної поліції України та Служби безпеки України. Водночас діяльність оперативних і слідчих підрозділів щодо виявлення, розкриття та розслідування таких злочинних угруповань донині означена низкою проблем правового й організаційного характеру та потребує вдосконалення. Відповідно, необхідно активізувати зусилля щодо узгодження та зближення національних законодавств. Адже різні правові системи кримінального законодавства ґрунтуються на різних принципах, унаслідок чого неоднаково оцінюють одні й ті самі злочинні діяння в цій сфері. Такі відмінності в кримінальних законодавствах не сприяють розвитку співпраці між державами для подолання вказаного явища. У зв'язку з цим для ефективної протидії злочинам, що вчиняються організованими групами та злочинними організаціями, сформованими на етнічній основі, а також збору й аналізу даних про діяльність таких груп як в Україні, так і в інших державах доцільно створити спільний банк даних (автоматизовану інформаційну систему «Етнічна злочинність»), що дасть змогу акумулювати й аналізувати відповідну інформацію (про обставини злочинів, осіб, які їх учиняють, їх кількість, етнічну належність, характеристики злочинних угруповань, особливо про їх лідерів, осіб, які перебувають у розшуку, заарештовані та відбувають покарання за злочини, учинені на території відповідних держав).

Викладені міркування не позбавлені зауважень або вимагають більш детального осмислення, в зв'язку з чим сподіваємося на їх обговорення між практиками, ученими та іншими фахівцями з проблем закріплення загальнодержавної стратегії протидії етнічній злочинності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Чорноус Ю. М. Теорія і практика криміналістичного забезпечення досудового слідства у справах про злочини міжнародного характеру : монографія / Ю. М. Чорноус. – Київ : Скіф, 2012. – 448 с.

2. Деканоїдзе призначила першим заступником голови Нацполіції В.Трояна [Електронний ресурс] // Ліга : [сайт]. – Режим доступу: http://news.liga.net/ua/news/politics/9378717-dekano_dze_naznachila_pershim_zastupnikom_golovi_natapol_ts_tr oyana.htm. – Назва з екрана.

3. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18 лют. 1992 р. № 2135-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 22. – Ст. 303.

4. Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю [Електронний ресурс] : Закон України від 30 черв. 1993 р. № 3342-XII. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3342-12>. – Назва з екрана.

5. Статистична інформація [Електронний ресурс] / Генеральна прокуратура України : [сайт]. – Режим доступу: <http://www.gp.gov.ua/ua/stat.html>. – Назва з екрана.

6. На протидію ксенофобії і расизму // Урядовий кур'єр. – 2008. – 15 квіт. – С. 4.

7. Маковицька С. Маестро божистої мови. Інтерв'ю з М. Фішбейном / С. Маковицька // Україна молода. – 2007. – 28 листоп. – С. 8.

8. Миколок О. Скінхедам – жодного шансу. Інтерв'ю з прокурором м. Києва Є. Блажівським / О. Миколок // День. – 2008. – 1 квіт. – С. 6.

9. Рябошапко Л. Українська держава та національні меншини: поступ до взаємної толерантності [Електронний ресурс] / Л. Рябошапко // Віче. – 2008. – № 23. – Режим доступу: <http://www.viche.info/journal/1243/>. – Назва з екрана.

10. В Украине процветают этнические преступные группировки [Электронный ресурс] // Корреспондент.net. – 2007. – 14 сент. – Режим доступа: <http://korrespondent.net/ukraine/events/207325-v-ukraine-procvetayut-etnicheskie-prestupnye-gruppirovki>. – Загл. с экрана.

11. Ликвидация УБОП: кто будет заниматься организованной преступностью? [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://timoshin.com.ua/prensa/86-likvidatsiya-ubop-kto-budet-zanimatsya-organizovannoj-prestupnostyu.html>. – Загл. с экрана.

12. Структура ДКР МВС [Електронний ресурс] // Національна поліція України : [сайт]. – Режим доступу: <http://www.mvs.gov.ua/upload/file/pm366image008.jpg>. – Назва з екрана.

13. Функції Департаменту кримінального розшуку [Електронний ресурс] // Національна поліція України : [сайт]. – Режим доступу: <https://www.npu.gov.ua/uk/publish/article/1813212>. – Назва з екрана.

14. Павленко С. О. Шляхи удосконалення правового регулювання протидії особам, віднесеним до категорії «злочинців у законі» в Україні / С. О. Павленко // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2016. – Вип. 6. – С. 73–79. – (Серія «Юридичні науки»).

15. Офіційний веб-сайт МВС України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mvs.gov.ua/mvs/control/main/uk/publish/category/4687>. – Назва з екрана.

16. Етнічна злочинність в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://politiko.ua/blogpost28041>. – Назва з екрана.

17. Осика І. М. Огляд міжнародного науково-практичного семінару «Протидія економічній злочинності» [Електронний ресурс] / І. М. Осика. – Режим доступу: <http://www.shag.com.ua/osika-igor-mikolajovich-vikladach-kafedri-kriminalistiki-nacio.html>. – Назва з екрана.